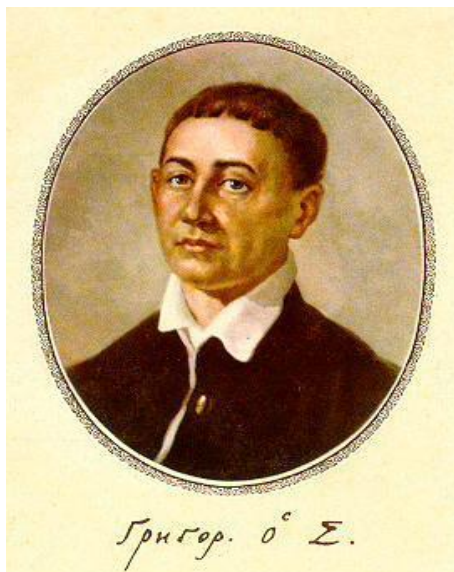

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

антитетичність ліричної сповіді, емблематичність, монументалізм, поетичні передмови, афористичність та ін.

Поетична спадщина Сковороди переконливо розкриває суспільно-політичну й філософсько-етичну концепцію письменника. Філософія мандрівного мислителя пронизана поезією, так само як поезія його насичена філософськими сентенціями. У самотній ліриці автор художньо репрезентує суспільно-політичні погляди філософа-просвітителя, що формують ґрунтовну основу естетичної аксіології Сковороди-митця.

Література

1. Бойко С. Епіграми Івана Величковського в контексті принципів європейського літературного бароко. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Сергія Бураго. 2019. Вип. 22. Том 4 (199). С. 260-271.
2. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.
3. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків : Майдан, 2011. 1400 с.
4. Лук'яненко Д. Топос саду в творах Миколи Гоголя, Григорія Сковороди та Валерія Шевчука. *Література та культура Полісся. Гоголь і український культурний контекст*. Ніжин : Вектор, 2019. Вип. 53. С. 72 - 79.
5. Чижевський Д. Український літературний бароко : нариси / підготовка тексту та мовна редакція Л. Ушкалова; вступна стаття О. Мишанича. Харків : Акта, 2013. С. 325-440.

УДК: 141.5(477)

Надія Павлюк,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри української та
зарубіжної літератур
Університету Ушинського

КОНЦЕПТ СВОБОДИ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ «САД БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ» ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Постановка проблеми. Основою будь-якого вибору є така життєва необхідність, як свобода, адже людина приречена бути вільною..., хоч і не сама себе створила, але все-таки – вільна [10, 41]. Філософське осмислення свободи в українській культурі відображено в працях та поетичних творах Григорія Сковороди. Понад усе в світі митець цінував свободу, адже лише свобода та вільний вибір дають можливість надати сенсу людському існуванню. Власним прикладом Г. Сковорода намагався показати важливість дотримання морально-етичних істин, показував цінність духовної та фізичної свободи. Філософ, «...живучи в умовах кріпаччини, будучи очевидцем соціального гніту, ...постав поводитирем українського народу та спонукав до духовного відродження нації, пробуджуючи її до боротьби за волю» [1, с. 25]. Дійсно, свобода для Г. Сковороди була понад усе, адже «воля (як свобода) окремої людини і народу увиразнюється через розуміння того, що вона безпосередньо пов'язана із істиною як алетейєю. З цього погляду свобода постає не лише як можливість щось не виконати чи готовність виконати необхідне, а насамперед як «суть істини», що володіє людиною й робить її «екзистентною» (історичною)» [5, с. 249].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Художні твори, філософські праці та біографія Г. Сковороди неодноразово є об'єктом дослідження багатьох вчених, таких як: І. Іваньо, М. Попович, А. Пашук, В. Стадниченко, Д. Чижевський, В. Шаянта тощо, однак актуальність творчої спадщини поета-філософа зумовлює різноаспектне та повсякчасне дослідження його текстів.

Мета статті – дослідити аксіологічний аспект концепту «свобода» у поетичній збірці «Сад божественних пісень» Г. Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що «свобода» вкрай важлива і на індивідуально-побутовому, і на колективно-історичному рівнях

людського співбуття» [5, с. 248]. Вона є непереборним прагненням до незалежності, важливою домінантною життєвою цінністю слов'ян, які «...готові жити найубогіше, аби тільки мати дорогу їм волю...» [4, с. 113]. Саме тому в творчості не одного письменника, починаючи від Г. Сковороди, поняття свободи стає ключовим феноменом відображення прагнень та мрій українського народу. Крім того, Г. Сковорода розглядав свободу ще й «...як запоруку розвитку здібностей людини...» [6, с. 188]. У зв'язку з цим найважливішою цінністю людського життя поет вважає свободу, називаючи її святою:

«За маєток земний маю спокій, воленьку святу,

Окрім вічності бажаю я дорогу цю просту» (Пісня 12-та) [7, с. 59].

Варто зауважити, що питання вибору є основою існування кожної людини. У філософії екзистенціалізму життя людини зводиться до вибору, адже «...свобода вибору, – на думку дослідниці Л. Тарнашинської, – єдино можлива форма самореалізації особистості в абсурдному світі» [8, с. 48]. Кожна людина постає перед складним життєвим вибором, однак, на думку філософа, «с...вій смисл усяка голова трима...» (Пісня 9-та) [7, с. 56]. Ліричний герой поетичних творів письменника потрапляє у ситуації життєвого вибору, що набуває ознак його своєрідного випробування на міцність духу, гуманність, справедливість або ницість, бездушність та егоїзм. Тільки правильне особисте рішення та вибір окреслюють місце людини у світі, адже «...дух свободи нас в нас родить...» (Пісня 4-та) [7, с. 52]. Ліричний герой Г. Сковороди веде постійну боротьбу за свободу, він закликає порвати зі світом насильства, багатства, стяжательства:

«Кинь світ цей злоторний. Він завжди є темний ад.

Хай летить геть ворог чорний, в горній піднімися град» (Пісня 2-га) [7, с. 50].

Він докладає всіх зусиль та неабиякої сили волі, щоб вийти з обмеженого простору, щоб отримати бажану свободу, не боячись при цьому всієї відповідальності, що чекає на нього попереду:

«Мені ж свобода лиш одна вабна
І безпечальна, препроста путь,
В житті це мірка є основна,
З'єднає коло циркуль отут» (Пісня 9-та) [7, с. 56].

«...Свобода, у розумінні філософа, передбачає можливість вибору способу діяльності, соціального статусу й соціальних функцій, дій, вчинків, поведінки, загалом своєї долі» [1, с. 27], а у зв'язку з цим – і вільне переміщення, відсутність будь-яких просторових обмежень. Так, у поетичній збірці Г. Сковороди «Сад божественних пісень» спостерігаємо протиставлення міста як закритого простору, у межах якого відсутнє відчуття свободи, та поля як відкритого простору, який, у свою чергу, є джерелом свободи. Душа ліричного героя намагається вирватися з міста, тому що невинність життєвого круговороту урбаністичного простору робить нестерпним його життя. Показовими в цьому плані є Пісні 2-га, 12-та і 13-та поетичної збірки «Сад божественних пісень»: «Залиш, о дух мій, скоро всі землянії міста!» (Пісня 2-га) [7, с. 50]; «Бо міста, хоча й високі, в море розпачу штовхнуть...» (Пісня 12-та) [7, с. 58], «Пропадайте, думи трудні / І міста багатолюдні!» (Пісня 13-та) [7, с. 60].

Своєрідним символічним образом неволі у Пісні 12-тій є міські ворота, які обмежують свободу ліричного героя та його духовний розвиток: «А ворота, хоч широкі, у неволю заведуть» (Пісня 12-та) [7, с. 58]. Саме тому протагоніст намагається знайти спокій та тишу серед природи, не бажаючи при цьому нічого, «...окрім хліба і води...» (Пісня 12-та) [7, с. 59]:

«Зійди, мій душе, в гори, де правда живе свята,
Спокій де, тишина царюють з відвічних літ,
Країна де вабна, де неприступний є світ» (Пісня 2-га) [7, с. 50].

Природа для поета є особливим місцем, яке він зображує з великою художньою проникливістю та майстерністю. Переживання, миттєві відчуття ліричного героя розкриваються через сприйняття образів природи. Природа, можна сказати, стає для нього своєрідним домом, останнім оплотом людської

діяльності [9, с. 177]:

«В город не піду багатий - на полях я буду жить,

Вік свій буду коротати там, де тихо час біжить.

О діброво, о зелена! Моя матінко свята!

В тобі радість звеселенна тишу, спокій розгорта» (Пісня 12-та) [7, с. 58-59].

У поезії природа концентрує в собі такі поняття як «затишок», «цілісність», «гармонія», «почуття спокою». Злиття ліричного героя з природою, повна гармонія з нею заповнює порожнечу його душі. Тобто природа є джерелом істинного щастя і мудрості:

«О діброво! О свободо! Я в тобі почав мудріть

І в тобі, моя природо, шлях свій хочу закінчить» (Пісня 12-та) [7, с. 60]. Природна стихія вміщує в собі первозданну недоторканність, в якій ліричний герой набирається сили, тому що природа – джерело істинного щастя та мудрості. У зв'язку з цим Г. Сковорода наголошує на важливості принципу гармонійного співіснування людини та природи.

Зображення різних форм неволі (місто, ворота тощо) у творчості письменника посилюється промовистими символами-образами птаха, коня, дороги, які, у свою чергу, асоціюються зі свободою. Зазвичай, «...птахи, як і ангели, є символами думки, уяви і швидкості духовних процесів та відносин» [3]; «...вони сприймаються вісниками весни, приплоду, врожаю, добра, здоров'я і щастя...» [4, с. 489]. Однак у Пісні 13-тій образ птаха співвідноситься з волею, бо йому вільно співати всюди:

«Жайворонок між полями,

Соловейко між садами, –

Той угорі дзвенить, інший на гіллі свистить» (Пісня 13-та) [7, с. 60]. Так само і ліричний герой бажає видихнути на повні груди, вирватися з життєвого виру, звільнитися від важких випробовувань, опинитися серед природи та «...на хлібі сухім...» жити «...в раю таким...» (Пісня 13-та) [7, с. 60]. В аналізованому епізоді особистісна свобода ліричного героя

передається через образ птаха. Природа допомогла йому гармонізуватися з думками, на основі її законів він знайшов відповіді на різноманітні питання.

У поетичній спадщині поета в пейзажах найбільш відчутний психологічний струмінь мажорного характеру. Г. Сковорода захоплюється красою навколишнього світу, підтвердженням цьому є рефрен поетичних рядків у Пісні 12-тій:

«О діброво, о зелена! Моя матінко свята!

В тобі радість звеселенна тишу, спокій розгорта» (Пісня 12-та) [7, с. 58-59], сталі епітети, вигуки та окличні речення у Пісні 13-й:

«Гей, поля, поля зелені,

Поля, цвітом оздобленні,

Ах, долини, балки,

І могили, й пагорки!

Ах ви, вод потоки чисті!

Береги річок трависті!

Ах, кучері які у дібров цих і гайків» (Пісня 13-та) [7, с. 60]. Образ природи доповнюється звуковими та кольоровими асоціаціями, мальовничими пейзажними картинами, які посилюють бажання вирватися із замкненого простору (світу жорстокості, несправедливості, зла) та правильно розставити життєві пріоритети. Означення відповідного емоційно-психологічного стану ліричного героя відбувається за допомогою пейзажних замальовок, для передачі яких митець використовує епітети, однорідні члени речення, вигуки, звертання та окличні речення.

Свобода у творах Г. Сковороди також на рівні метафори співвідноситься з небом, до рівня якого можна піднятися, лише очистившись від усього негативного та замислившись над сенсом власного життя. Можна сказати, що образ неба – це джерело духовної енергії:

«Залиш печалі світу и марнотність мирських діянь!

Щоб в небо возлетіти, хоч на хвилю чистий стань!» (Пісня 2-га) [7, с. 50]. Онтологічно-гносеологічний пошук ліричного героя підсилює

важливість кроку самопожертви, в основі якого – самочищення. У небесних просторах, на думку поета-філософа, можна досягти вічної радості, гармонії з собою та своїми думками:

«Спіши на вічну радість, крильми розуму вдягнись,

Ти там оновиш радість, як орел, підеш у вись» (Пісня 2-га) [7, с. 51].

Метафоричним образом свободи у поетичній збірці «Сад божественних пісень» Г. Сковороди є також дорога, адже людина, яка знаходиться у дорозі, можна сказати, перебуває в пошуку самої себе, сенсу життя, а це шлях надзвичайно складний та звивистий:

«Той твої направить ноги,

Хто дав землю і дороги» (Пісня 25-та) [7, с. 73]. Завдяки використанню цього наскрізного образу здійснюється зображення навколишньої дійсності у тісному взаємозв'язку з найбільш актуальними та одночасно універсальними категоріями людського буття. Крім того, через образ дороги реалізуються філософські пошуки ліричного героя, непереборне бажання пізнання якого кличе неодноразово у дорогу.

Письменник вдається до різноманітних варіацій лексеми «дорога»: це й путь («Веди мене з собою, в горну путь на хрест...» (Пісня 7-ма) [7, с. 54]; «Доброщасний путь у ніч всюди будь!» (Пісня 25-та) [7, с. 73]), це й шлях («Хай твій шлях хоронить око» (Пісня 25-та) [7, с. 74]). Метонімічно-імпліцитний спосіб творення аналізованого образу «...має відношення до дороги, руху» [2, с. 48]. Крім того, в сюжетну канву Пісні 25-тої покладено від'їзд ліричного героя, побажання йому щасливої дороги:

«Їдеш, нас покинуть хочеш?

Їдь здоровий, цілий, отче.

Будуть хай вітри погодні,

Тихі, жаркі, нехолодні,

У щасливу путь хай шляхи ведуть!» (Пісня 25-та) [7, с. 73].

Крім того, символічний образ дороги підкреслює не лише загальний філософський зміст творів поета, але й визначає філософське підґрунтя

людської екзистенції, адже й самого Г. Сковороду називали мандрівним філософом.

Висновки. Як бачимо, свобода є невід'ємним атрибутом особистості, її сутнісною властивістю, цінність якої червоною ниткою проходить крізь збірку поетичних творів Г. Сковороди «Сад божественних пісень». Головними символами, своєрідними осередками волі у поетичних творах митця є поля, річки, долини, тобто все те, що створено природою. Природа як джерело свободи допомагає ліричному героєві гармонізуватися з думками та на основі її законів знайти відповіді на різноманітні питання. Світ природи автор протиставляє світу міста, вважаючи його однією із форм неволі. Засобом звільнення від неволі є дорога, через яку реалізуються філософські пошуки ліричного героя. Тож, у проаналізованих образах-символах, які є невід'ємною частиною екзистенції, проявляється сама сутність життя, у них закладено глибокий зміст, що посилює філософське звучання буттєвої філософії кожної людини.

Література

1. Атаманюк З. Мотив у філософії Григорія Сковороди. *Перспективи*. Одеса. 3(65). 2015. С. 22-28.
2. Бібік В. Хронотоп дороги в романі В. Підмогильного «Місто». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2010. № 4 (191). С. 43-49.
3. Энциклопедия знаков и символов [Электронный ресурс]. URL: <http://znaki.chebnet.com/>
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: [словник-довідник]. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко. Київ : Академвидав, 2008. 392 с.
6. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
7. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Том 1. 528 с.

8. Тарнашинська Л. Мав дерзновення бути самим собою або «сад житейських думок, трудів та почуттів» Валерія Шевчука. *Пам'ять століть*. 1999. № 4. С. 25-54.
9. Olschowsky H. Przyroda jako świątynia i warsztat : przyczynek do tradycji romantycznej polskich wierszy XX wieku poświęconych przyrodzie. *Pamiętnik Literacki*. 1973. Z. 2. S. 165-178.
10. Sartre J.-P. Existentialism is a humanism. *Sartre J.-P. Essays in existentialism*. New Jersey : Secaucus, 1965. P. 31-62.

УДК:821.161.2+821.1402+82-1

*Тетяна Горанська,
старший викладач
кафедри української та
зарубіжної літератур
Університету Ушинського*

ПОЕЗІЯ ГОРАЦІЯ В ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ Г. СКОВОРОДИ

Постановка проблеми. Творчість уславленого українського мислителя, письменника та поета Г. С. Сковороди настільки багатогранна та різноманітна, що спонукає до подальшого наукового осмислення та дослідження й у наш час, коли минає триста років від його народження. Особливо цікавою та актуальною нам видається тема художньої рецепції Сковородою творчості видатного поета, представника золотого віку римської літератури – Квінта Горація Флакка.

Крім оригінальних поетичних творів, Григорій Сковорода залишив нам цілий ряд перекладів та переспівів з латинської мови. Однак, основні риси творчого осмислення українським автором літературної спадщини римських поетів ще не вивчені тією мірою, як вони цього заслуговують. Видатний